

באתי, נאמתי, שכנעתי

יסודות רטוריים בנאומים מפורסמים בשנת 2011

חניך: לי באלאן, הרצליה

מנחה עמיתה: ד"ר פנינה טרומר, אוניברסיטת תל אביב

להתבוננות המודרנית בנאום מציעה ברוש (1993: 9-15) את המדדים הבאים: **זיהוי נסיבות התקשורת** – הבלשן דל היימס תמצת את התלות ההדדית בין מעשה הדיבור ונסיבות התקשורת על פי ראשי התיבות **"SPEAKING"**:

הרקע	Setting & Scene
המשתתפים	Participants
המטרות	Ends
המבנה והתוכן	Act sequence
משלב ההבעה (פורמאלי, המוני וכו')	Key
ערוצי התקשורת	Instrumentalistics
הנורמות של המשתתפים	Norms
סוג התקשורת	Genres

זיהוי מטרות הנאום – לכל סוגי הנאומים משותפת שאיפת היחיד לעורר תגובה מצד הקהל, שכן הנאום הוא אירוע חברתי.

ריתוק תשומת הלב - בדרך כלל, דריכותו השקטה של הקהל מתפוגגת במהלך הנאום, והיא שבה ומתחזקת לקראת סיום. הדובר המיומן יגלה רגישות לקשיי הריכוז של נמעניו, וישתדל לנקוט אמצעים כדי לרתקו אליו. על פי גישתו של חוקר השיח הריס גרייס, המוען ירתק את קהלו אם בדבריו ימסור על חידוש, יהיה רלוונטי, ישמור על עקרון הכמות (נאום ארוך מדי מכביד, ואילו נאום קצר עלול להתקבל כמביך או כמאכזב) וישמור על עקרון האיכות (הרבה עדויות בצורת עובדות, קביעות וציטוטים מפי מומחים ובני סמכא, דוגמאות, הדגמות, סטטיסטיקה וכל חומר עזר אפשרי). דובר שמפריח באוויר חדשות ללא זיהוי מקורותיו, מגיש טיעונים שאין להם ביסוס ומשתמש בהכללות גסות וחצי אמיתות – מרחיק מעליו קהל הדרוש התייחסות רצינית למעשה התקשורת. שימוש בפתיחה מרתקת וסטיות מכוונות מנושא הדיון אל מוטיבים העשויים לרתק תשומת לב.

אמינות – ציבור מאמינים בן זמנינו מתייחס בהערכה לאינטלקטואלים ומעריך מומחים מנוסים בעלי השכלה, המצטיינים בתחום התמחותם.

שפת הנואם - את האפיונים הלשוניים הנדרשים מטקסט תקין הנישא בע"פ ניסחו חוקרי התרבות המדוברת הבלוק, אוגן, אדוארדס וזינקוויץ:

- מבחינה תחבירית, המשפטים הנישאים על-פה מצטיינים בפשטות ובקיצור. נושא הדברים בפומבי מרבה בהקבלות, בחריזות, ובחזרות ריתמיות על מילים.
- הטקסט המדובר שומר על תכונות הדיאלוג באמצעות פנייה אל הקהל בלשון "אניי", "אתי", "אתה", "אתם".
- הנואם נדרש לשמור על הגייה רהוטה, על מתח, על קצב ועל מוזיקליות.
- השפה המדוברת נשענת על שימוש בלשון פיגורטיבית: מטאפורות, דימויים נועזים, קולות ותנועה המנפשים את הטקסט הם בני בית מוכרים בנאום הטוב.
- הטקסט הרטורי מאופיין במילות הדגשה, הגבהה והנמכה, כדי להדגיש את עמדתו הרגשית של הדובר.
- בחירה בין מילים נרדפות בהתאם לקונטציה חיובית/שלילית/נייטרלית שנושאת אחת מהן לעומת זולתה.
- בחירה בשמות תואר אופנתיים לתקופת הנאום כגון: רלבנטי, קטסטרופלי, מסורתי, קלטי, היסטורי, מודרני.

ארגון החומר וסדר הדברים - כשמטרת הדובר היא שכנוע, הוא יכול לבחור באחת מהן התבניות הרטוריות הבסיסיות: הדגם הרטורי הקלאסי: הגדרת הנושא באמצעות שאלה, טענה, הנמקת הטענה, המחשבה בדוגמה, מסקנה.

התבנית הקלאסית הרחבה: ריתוק תשומת לב בפתיחה (כגון ציטטה "חזקה" הקשורה לנושא הנאום, תיאור סיפורי של מאורע, שימוש בשאלה או בסדרת שאלות, הערה לגבי אירוע הנאום או הסיבה בו, סיפור אנקדוטה מעניינת שיש לה קשר לנאום), הגדרת הבעיה, הצגת הפתרון, הנמקה, הפרכת טענות הצד שכנגד, סיכום המסקנות העיקריות, נעילת הנאום.

מה הסדר שעל פיו יש להגיש את הטיעונים? הומלצו שלושה סדרים, שיסודם בעוצם הטיעונים: הסדר של עוצם גדל והולך, הסדר של עוצם פוחת והולך והסדר "הנסטורי" ששם פותחים ומסיימים בטיעונים רבי העוצם ביותר, ואת שאר הטיעונים משאירים באמצע.

סוגי טיעונים לוגיים: השאלה הרטורית, השוואה, הפרדוקס, שאלת שואל ומשיב, הציטוט, הציטוט העצמי, טיעון המתבסס על סיסמאות/ קלישאות המקובלות כחיוביות/שליליות.

שלב שלישי – חשיפת ממצאי המחקר

בשלב זה הקשבנו לארבעת הנאומים, וניסינו להסיק מכל אחד מהם את הקריטריון העיקרי ההופך אותו לנאום משכנע.

מסקנות המחקר

מהו נאום משכנע?

הנאום המשכנע חותר ליצור קונצנזוס, הסכמה כללית בקרב השומעים. הוא עושה זאת באמצעות הצורה ובאמצעות התוכן.

הצורה מבוססת על אמצעים לשוניים-סגנוניים שנוקט הנואם בעת נאומו;

התוכן מבוסס על טיעונים לוגיים שהוא מעלה.

אילו קריטריונים דרושים להפיכת נאום לנאום משכנע?

לאחר שהקשבנו לארבעת הנאומים, חשפנו בכל אחד מהם את הקריטריון העיקרי, לדעתנו, ההופך אותו לנאום משכנע:

בנאום של ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו בפני הקונגרס האמריקאי ב-11/25/11 בלט השימוש בקריטריון הלשוני תחבירי – **חזרה של תבניות תחביריות**.

בנאום של הסופר דוד גרוסמן בעצרת הזיכרון ליצחק רבין ב-4/11/06 בלט השימוש ברטוריקה טיעונית – **התבססות על ציטוטים, פנייה אל הקהל בגוף ראשון**.

ב"נאומו" אייל שני בתוכנית הטלוויזיה "מאסטר שף" בערוץ 2 באוקטובר 2010 ואילך, בלט השימוש בקריטריון הלשוני סמנטי – **מטאפורות**.

בנאום של דפני ליף ב-3/9/11 בלט השימוש ברטוריקה טיעונית – **שאלות רטוריות, שאלות מסוג "שואל ומשיב"**.

השפה ככלי/אמצעי פעולה = משחקי שפה

השפה היא כלי שבאמצעותו אנו עושים דברים (מתארים, מצווים, שואלים, משכנעים וכו'). הבנת השפה כרוכה, אם כן, בהבנת הפעולות שאנו עושים באמצעותה. המונח "משחק שפה", שהקנה לנו ויטגנשטיין (1953) משקף את העובדה שלא ניתן לדבר על שימוש קבוע במבנים לשוניים, אלא על שימוש הכפוף להקשר שבו הוא מתבצע.

שאלת המחקר

מהו שכנוע? מהם הקריטריונים (אמצעי השכנוע) הצריכים להופיע בנאום כדי להפוך אותו לנאום משכנע?

הרקע למחקר

מנאומים לעם במחאת האוהלים (מפי נואמים בלתי מיומנים, סתיו שפיר) עד לנאומים לעולם בית הלבן (מפי נואמים מיומנים - נתניהו, אובמה), שנת 2011 הייתה שנה עמוסה בנאומים שהשפיעו על סדר היום הציבורי. הנאומים היו שונים באידיאולוגיות שלהם, במטרותיהם, ובמקצועיות / מיומנות נואמיים, עם זאת, גרמו לאותה התוצאה – הזדהות/הסכמה בקרב מאזיניהם, דהיינו, היו נאומים משכנעים. נאומים אלו היו הגורם לכך שבחרנו כנושא למחקרנו את העיסוק בתורת הנאום (רטוריקה), ובסופו של דבר בחרנו להוסיף לרשימה גם שני נאומים שלא נישאו בשנת 2011, אך בכל זאת מצאנו אותם כבעלי תרומה למחקר שלנו.

רשימת הנאומים שבחרנו למחקרנו:

נאום ראש ממשלת ישראל בנימין נתניהו בפני הקונגרס האמריקאי ב-25/5/11

נאום דפני ליף ממובילי מחאת האוהלים ב-3/9/11

נאום דוד גרוסמן בעצרת הזיכרון לרבין ב-4/11/06

"נאומו" השף אייל שני בתחרות "מאסטר שף" (אוקטובר 2010)

שיטת המחקר

מחקרנו בנוי על פי השלבים הבאים:

השלב הראשון – שלב הקריאה הביבליוגרפית

בשלב זה קראנו ספרות ביבליוגרפית רלוונטית שעסקה בנושאים שלהלן:

- ההיסטוריה של הרטוריקה;
- עקרונות רטוריים: לשוניים סגנוניים, טיעוניים-לוגיים;
- הרטוריקה בשיח הפוליטי בישראל;
- עקרונות תורת פעולות הדיבור.

השלב השני – שלב הכנת רשימה של הקריטריונים המאפיינים נאום משכנע

בספר **רטוריקה** של אריסטו חולק מעשה השכנוע לשלושה רכיבי יסוד:

האתוס – משקל אישיותו של **הדובר** בתהליך השכנוע: המידע המוקדם שיש לקהל היעד על דמותו, כוחו, יכולתו, אמינותו ושמו הטוב של הנואם;

הלוגוס – התוכן, המידע, הסיפור, המבנה וההיגיון הפנימי של **הנאום**;

הפאתוס – האמצעים הרגשיים הגורמים לשומע לשנות את עמדתו ולקבל את עמדת הנואם: אמצעים לשוניים, קול, קצב, סגנון.

מהתקופה הקלאסית, נשתמרה בספרות הרטורית במערכות החינוך באירופה, ערכת ההוראה הפופולרית הידועה בשם **הקאנון הרטורי**. שיטה זו מציעה לטעון את הנאום לפי חמישה רכיבי יסוד:

המצאה – מדד הבוחן את מידת החדשנות ברעיונות המושמעים בנאום;

ארגון – מדד הבוחן את מבנה הנאום ואת שיטות ההנמקה וההוכחה;

סגנון, בחירת המילים – מדד הבוחן את האמצעים הלשוניים, הדימויים ורהיטות השפה;

זיכרון – מדד המוזה את אמצעי הזיכרה שנקט הנואם לזכור את דבריו במהלך השמעת הנאום;

ביצוע – מדד השופט את אופן הדיבור, הדיוק בהגייה והשימוש בקול ובמחוות הגוף.

